

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΙΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΜΑΡΙΔΑΚΗ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΕΩΣ

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τὴν τιμητικὴν ψῆφον τῆς 7 Μαρτίου 1940, δυνάμει τῆς ὁποίας ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ παρεδρεύω μεταξὺ τῶν τακτικῶν μελῶν.

Λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν ἡ Ἀκαδημία ὅτι ἐπὶ δεκατετράμηνον δὲν μοῦ ἐπέτρεπε τὴν εἰς αὐτὴν εἴσοδον ἡ Πολιτεία, ὡς καὶ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν ἐξαετίαν, ἣτις διέδραμεν ἀφ' ἧς ἐκυρώθη ἡ ψῆφος αὐτῆς, ἅς μὲ συγχωρήσῃ μὴ προσελθόντα ἐνωρίτερον, ὅπως ἐκπληρώσω τὰς ἐκ τῶν ἀκαδημαϊκῶν θεσμῶν ὑποχρεώσεις.

Τοῦ κ. Προέδρου καὶ τοῦ κ. Τριανταφυλλοπούλου τὰ καλὰ λόγια μὲ συγκινοῦν βαθύτατα.

Ὑποχρεούμενος, συμφώνως πρὸς τὸν Ὄργανισμόν, ὅπως κατὰ τὴν ἐπίσημον εἴσοδον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὁμιλήσω ἐπὶ θέματος ἀναγομένου εἰς τὸν κλάδον, τὸν ὁποῖον καλλιερῶ, δὲν ἠδυνάμην ν' ἀντιπαρέλθω τὸ εὐτυχὲς γεγονός ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤρχισε νὰ ἰσχύῃ Ἀστικὸς Κώδιξ.

Ποῖα τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐλληνικῆς κωδικοποιήσεως;

§ 1

Ἡ ἐν ὀργανικῇ συνοχῇ καὶ ὑπὸ συγχρονισμένον πνεῦμα συστηματοποίησις τῶν κανόνων τοῦ δικαίου εἰς νομοθέτημα ἐνιαῖον, καθ' ἅπασαν τὴν Ἐπικράτειαν ἰσχύον, ἀποτελεῖ τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς κωδικοποιήσεως.

Ἡ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην συγκέντρωσις καὶ τακτοποίησις τῶν κανόνων τοῦ δικαίου ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον, κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, εἰς τὴν Γόρτυνα τῆς Κρήτης. Ὀλόκληρον τὸ δίκαιον τῆς πόλεως ταύτης ἀναθεωρηθὲν ἐχαράχθη ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν, ἡ ἀνεύρεσις τῶν

ὁποίων ἀπεκάλυψε τὸ ἐνιαίον καὶ τὸ ἐξειλιγμένον τῶν εἰς τὰς ἑλληνίδας πόλεις κρατούντων δικαίων.

Ὡς κῶδιξ ἑλληνικὸς δύναιται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ἡ κατὰ τὸ 726 μ. Χ. ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων Αὐτοκρατόρων ἐκδοθεῖσα «Ἐκλογὴ τῶν νόμων», ἣτις καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν βραχυλογίαν τῆς καταδεικνύει τὸ πνεῦμα τῆς ὅλης ἀνακαινιστικῆς προσπάθειας.

Ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς δὲν μένει ἀπαθῆς πρὸ τοῦ κωδικοποιητικοῦ ρεύματος, ὅπερ σημειοῦται περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ἰωάννου Ὑψηλάντης Βοεβόδας, ἡγεμὼν πάσης Οὐγγρο-βλαχίας, δημοσιεύει τὸ 1780 «Συνταγμάτιον Νομικὸν», ὀρθῶς χαρακτηρισθὲν ὡς «ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἑλληνικὸς κῶδιξ τῶν νεωτέρων χρόνων». Ὁ κῶδιξ οὗτος ἴσχυσε μέχρι τοῦ 1818, ὅτε ἐξεδόθη ἕτερος ἑλληνικὸς κῶδιξ ὑπὸ τὸν τίτλον «Νομοθεσία τοῦ Κυρίου Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ Βοεβόδα».

Ἑλληνικὸς κῶδιξ, τρίτος εἰς ἀριθμὸν, ἀλλὰ πρῶτος εἰς σύγχρονον συστηματικὴν καὶ διατύπωσιν, ἐμφανίζεται τὸ 1816 ἐν Ἰασίφ, ὁ «Κῶδιξ Πολιτικὸς τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας» ἀποδίδων βυζαντινὸν δίκαιον, οὐσιωδῶς ἐπηρεασμένος ἐκ τοῦ αὐστριακοῦ, ἐν τισὶ δὲ καὶ τοῦ γαλλικοῦ κώδικος.

Τὸ τμήμα τοῦ Ἔθνους τὸ συγκροτηθὲν εἰς τὸ «Ἠνωμένον Κράτος τῶν Ἰονίων Νήσων» ἀπεφάσιζε τὸ 1828, ὅπως συνταχθοῦν «Ἰόνιος πολιτικὸς, ποινικὸς καὶ ἐμπορικὸς Κῶδιξ». Ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συσταθεῖσα Ἐπιτροπὴ (Α. Φωκᾶς, Δ. Φλαμπουριάρης, Μάντζαρος (πατὴρ τοῦ μουσουργοῦ), Κόνδαρης, Ἄγγλος Σμίθ, Πασχάλης, Καροῦσος γραμματεὺς) συνέταξε σχέδιον, ὅπερ μετὰ κριτικὰς παρατηρήσεις τῶν καθηγητῶν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, τῶν προέδρων καὶ εἰσαγγελέων τῶν δικαστηρίων, τυχὸν περαιτέρω ἐπεξεργασίας ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐξ ὅλων τῶν νομομαθῶν βουλευτῶν τοῦ Ε΄ Κοινοβουλίου καὶ ἐτέρας Ἐπιτροπῆς συσταθείσης ὑπὸ τοῦ Ζ΄ Κοινοβουλίου, ἐψηφίσθη «ἀσυζητητὶ καὶ ἐν ἐπευφημίαις» ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολιτικὸς Κῶδιξ τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων» καὶ δημοσιευθεὶς ἤρχισεν ἰσχύων ἀπὸ 1 Μαΐου 1841.

Αἰμόφυρτον καὶ ἀσθμαῖνον εἰσέτι ἐκ τοῦ ὑπερανθρώπου δεκαετοῦς ἀγῶνος τὸ ἕτερον τμήμα τοῦ Ἔθνους, τὸ ὀργανωθὲν εἰς τὸ «Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος», ἔσπευδε νὰ ἐξαγγείλῃ διὰ τοῦ περιφήμου Διατάγματος τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 ὅτι διέταξεν «ἤδη» τὴν σύνταξιν «Πολιτικοῦ Κώδικος».

Ἡ κατὰ τὸ 1835 ἀποτυχοῦσα προσπάθεια, ἐπανάληφθεῖσα κατὰ τὸ 1866 κατέληξεν ἐν ἔτει 1870 «εἰς πλήρες» σχέδιον ἀστικοῦ κώδικος, ὅπερ ἀναθεωρηθὲν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1874, κατετίθετο τὴν 18 Νοεμβρίου 1874 εἰς τὴν Βουλὴν. Ματαιωθείσης τῆς ἐπιψηφίσεως, ἡ προσπάθεια ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ ματαίῳ κατὰ τὰ ἔτη 1900 ἕως 1922.

§ 2

Τὸ ἀτελεσφόρητον ἐπὶ ἓνα αἰῶνα τῶν πρὸς σύνταξιν ἀστικοῦ κώδικος προσπαθειῶν ἀποδίδεται συνήθως 1), εἰς τὸ βραχὺ τῶν προθεσμιῶν, αἵτινες ἐτάσσοντο εἰς τὰς Ἐπιτροπείας, 2) εἰς τὴν ἐν παρέργῳ ἀπασχόλησιν τῶν Ἐπιτροπειῶν, ἐφ' ὅσον τὰ μέλη δὲν ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐπαγγελματικὰς τῶν ἀπασχολήσεις, 3) εἰς τὴν λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου μετὰ περισκέψεως πρόοδον.

Ἐὰν ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα αἷτια, δὲν θὰ ἦτο δύσκολον ὅπως ὑπερνικηθοῦν. Τὰ κύρια αἷτια ἦσαν βαθύτερα καὶ οὐσιαστικώτερα. Ἡ σύνταξις ἀστικοῦ κώδικος κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετίαν ἦτο ἀδύνατος ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων.

Ἡ κωδικοποίησις πραγματοποιοῖ τὴν ἐνότητα τοῦ δικαίου. Ἐνότης τοῦ δικαίου καὶ ἐνότης τοῦ ἔθνους συναρτῶνται. Ἡ ἐνότης τοῦ Ἔθνους φέρει εἰς ἐνότητα τοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου προάγει τὴν ἐνότητα τοῦ Ἔθνους. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐνότητος τοῦ δικαίου ὡς ἀποστολὴ καὶ ὡς ἐπίτευγμα ἐπίκειται εἰς ὀλόκληρον τὸ Ἔθνος. Συμβολὴ ὅμως τῶν δυνάμεων ὀλοκλήρου τοῦ Ἔθνους προϋποθέτει ὀλόκληρον τὸ Ἔθνος συνηνωμένον εἰς ἐνιαῖον Κράτος. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ τὸ ἱστορικὸν φαινόμενον, ὅτι οὐδὲν ἔθνος ἐπραγματοποίησεν ἐνιαῖον ἐν κώδικι δίκαιον πρὶν ἢ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐν ἐνιαίᾳ Πολιτείᾳ συνένωσιν αὐτοῦ.

Εἷς λαός, μία Πολιτεία, μία γλῶσσα, ἐν δίκαιον.

Τὸ τμήμα τοῦ Ἔθνους, ὅπερ εἶχε συγκροτηθεῖ εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κράτος τοῦ 1830, ἐβάρυνε βαρυτάτῃ ἀποστολή: νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ φέρῃ εἰς πέρασ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821. Καταναλίσκον ὄλας του τὰς δυνάμεις πνευματικὰς, ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς πρὸς ἐπέκτασιν τῶν συνόρων τοῦ Κράτους μέχρι τῶν ἑδαφῶν, τὰ ὅποια κατοικοῦν Ἕλληνας, δὲν εἶχε περισσεῖαν δυνάμεων, ὅπως ἀνεγείρῃ ἔργον πολιτισμοῦ, οἷον εἶναι ὁ ἀστικὸς κώδιξ.

Ἡ σύνταξις ἀστικοῦ κώδικος, προϋποθέτει προσέτι, ὅτι τὸ εἰς ἐνότητα

πολιτικὴν ἀποκατεστημένον ἔθνος, διαθέτει ἄρτιον καὶ ἰσχυρὸν ἐπιστημονικὸν ἐξοπλισμόν.

Κατὰ τὸ 1835, ὅτε συνέστη ἡ πρώτη Ἐπιτροπεία, οὔτε ἐπιστήμη ὑπῆρχεν οὔτε γλῶσσα ἐπιστημονική. Μόλις μετὰ δύο ἔτη, τὸ 1837, ἰδρύετο ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. Χαρακτηριστικὰ εἶνε ὅσα γράφουν ἐν ἔτει 1838, οἱ Γεώργιος Α. Ράλλης καὶ Μάρκος Ρενιέρης, προλογίζοντες τὴν ὑπ' αὐτῶν φιλοτεχνηθεῖσαν μετάφρασιν τοῦ Mackeldey.

«Δὲν ἀπεδέχθημεν», λέγουν, «τὴν συμβουλήν τινων, ὅπως περιορισθῶμεν εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου, παραλείψωμεν δὲ τὰς παραθέσεις ἀπειρων βιβλίων, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι αἱ παραθέσεις αὗται κατανοῦν ἀνωφελεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπου διὰ τὴν ἔλλειψιν δημοσίων βιβλιοθηκῶν, τὰ βιβλία ταῦτα δὲν ὑπάρχουν πρόχειρα». Καὶ οἱ ἄνδρες οὗτοι γράφουν ἐν συνεχείᾳ ταῦτα, τόσον τότε, ὅσον καὶ σήμερον ἐπίκαιρα: «βέβαια στερούμεθα τὴν σήμερον βιβλίων, στερούμεθα καὶ πολλῶν ἄλλων μέσων, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται εἰσεῖτι νὰ κάμῃ μεγάλα βήματα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους μας, δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ στενοῦ ὀρίζοντος· πρέπει τὸ βλέμμα του νὰ εἶνε μᾶλλον προσηλωμένον εἰς τὸ λαμπρὸν μέλλον, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς διὰ τῶν ὑπὲρ ἡμῶν θαυμάτων μᾶς ὑπεσχέθη καὶ μᾶς ἐγγυήθη».

Ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς ἐπιστήμης μετὰ τριάκοντα ἔτη, τὸ 1871, ὅτε συνετάχθη «πλήρης» σχέδιον ἀστικοῦ κώδικος, μαρτυρεῖ ὁ Κρασσαῆς. Ἐκδίδων εἰδικὸν φυλλάδιον διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ σχέδιον, συνιστᾷ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτοῦ, διότι «τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἐφαρμόζεται παρ' ἡμῖν οὐχὶ δι' αὐτοῦ τούτου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀτελοῦς καὶ πενιχρᾶς ἡμῶν νομικῆς φιλολογίας, λίαν δ' εὐάριθμοι εἶνε ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐφαρμόζοντες ἀξίωμα τι τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, δύνανται, ἐν περιπτώσει ἀντιρρήσεως, ν' ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ ἐπικαλούμενοι τὸ κείμενον τοῦ νόμου».

Κατὰ τὸ 1930, ὅτε ἐψηφίζετο ὁ νόμος 4680 «περὶ συγκροτήσεως Ἐπιτροπειῶν πρὸς ἐκπόνησιν τοῦ Ἀστικοῦ κώδικος» καὶ ἡ πολιτικὴ ἐνότῃς τοῦ ἔθνους, ἐξαίρεσει ὀλίγων τμημάτων, εἶχε πραγματοποιηθεῖ, καὶ ἐπιστήμη ἑλληνικὴ εἶχεν ἀνδρωθεῖ, καὶ γλῶσσα νομικὴ εἶχε διαμορφωθεῖ καὶ πλουσία προσεφέρετο ἡ νομολογιακὴ συγκομιδὴ. Δὲν ἔλειπαν ἐπομένως, ἀλλ' ὑπῆρχον αἱ, κατὰ φύσιν, πρὸς τὸ ἔργον ἀπαιτούμεναι προϋποθέσεις.

§ 3

Ἐάν, κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετία, τὸ ἐλεύθερον τμήμα τοῦ Ἑθνους κατῴρθωνε, κατὰ τινα τρόπον, τὴν σύνταξιν ἀστικοῦ κώδικος, θὰ διεσπάτο ἢ διὰ τῶν βυζαντινῶν νόμων ἐνότης τοῦ δικαίου, ἣτις ἐκάλυπτε καὶ ἐθέρμαινε ὀλόκληρον τὸ ἔθνος, δοῦλόν τε καὶ ἐλεύθερον. Καὶ ναὶ μὲν ἡ «νεοσύντακτος τῶν ἑπτὰ νήσων Ἑλληνικῆ Πολιτεία» ὡς ἐχαρακτήρισεν ὁ Κοραΐης ἐν ἔτει 1802, τὴν τότε Ἑπτανήσιον εἶτα δὲ Ἰόνιον ὀνομασθεῖσαν Πολιτείαν, συνέταξεν ἀστικὸν κώδικα. Ἀλλὰ διὰ τοῦ «Πολιτικοῦ Κώδικος τοῦ Ἠνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων νήσων» ἐπρόκειτο νὰ ἐκτοπισθοῦν οἱ «ἐνετικοὶ νόμοι», οὐχὶ δὲ «οἱ νόμοι τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων». Καταθέτοντες τὴν 19 Μαρτίου 1852 «εἰς τὴν ἐκλαμπροτάτην Ἰόνιον Γερουσίαν», τὴν ἦν κατ' ἐντολήν αὐτῆς ἐπεχείρησαν μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ Ἰονίου Κώδικος, οἱ Ἀναστάσιος Τυπάλδος Ξυδιᾶς, Ἀναστάσιος Λαζαράτης καὶ Ἀντώνιος Πολυλάς, γράφουν ταῦτα, ἐπίσης τόσον τότε, ὅσον καὶ σήμερον, ἐπίκαιρα: «Δὲν ἀπόκειται εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐπιτροπὴν νὰ ἐκφράσῃ » κατὰ πόσον εἶνε ἔργον ἀξιόλογον ἢ εἰς τὴν πάτριον γλώσσαν μετάφρασις » τῶν ἰταλιστὶ γεγραμμένων θεσμοθεσιῶν μας καθ' ἣν ἐποχὴν, παύοντος » τοῦ ἀποτελέσματος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βίας τῆς ἀγερώχου Ἐνετίας, » ὑποθαλούσης ἡμᾶς εἰς τὸν διπλοῦν τῶν νόμων καὶ τῆς γλώσσης τῆς » ζυγόν, πρόκειται νὰ παύσῃ συνάμα καὶ ἡ ἐκ τοιαύτης καταστάσεως προκύ- » ψασα ξένη ζωὴ, ὡς παύει μέγα τοῦ ἀπεράντου ὠκεανοῦ κύμα, τὸ ὁποῖον » συντριβόμενον δὲν ἀφίνει τῆς παρελθούσης μεγαλωσύνης του εἰ μὴ ἀφρὸν » ὅστις χάνεται καὶ ματαίως παρεκτεινόμενον πάταγον».

Πρέπει κατ' ἀκολουθίαν, μετ' ἀσφαλείας νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τὴν ἐν ἔτει 1828 ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τοῦ Ἰονίου Κοινοβουλίου, ὅπως συνταχθοῦν «Ἰόνιος πολιτικός, ποινικός καὶ ἐμπορικός Κώδιξ», οὐσιωδῶς θὰ συνέβαλε καὶ ἡ γοητεία ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν, ἐν μέσῳ καπνῶν, ἐν Ἑθνικῆ Συνελεύσει θεσπιζομένων, ὅπως διορισθοῦν Ἐπιτροπαὶ «διὰ νὰ συνθέσωσι κώδικας νόμων πολιτικῶν, ἐγκληματικῶν καὶ ἐμπορικῶν», τῆς Ἰονίου Πολιτείας οὐδὲν ἄλλο πρακτοῦσης παρὰ μόνον νὰ σπεύδῃ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἑθνους.

Ἡ τοῦ ἔτους 1828 πράξις τοῦ Ἰονίου Κοινοβουλίου διὰ τῆς ὁποίας διωρίζετο ἡ πρὸς σύνταξιν τοῦ Κώδικος Ἐπιτροπή, καὶ ὁ πρὸ πενταετίας, κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1823, ἀπὸ τῶν αὐτῶν Ἰονίων νήσων ὑψωθείς ὕμνος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, εἶνε, κατὰ ταῦτα, ἐκδηλώσεις ἐνδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύ-

ματος, πνεύματος φερομένου πρὸς σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν εἰς ἐνιαίαν Πολιτείαν ὑπὸ ἐνιαῖον δίκαιον ἐκπολιτιστικὴν ἐξέβρμησιν καὶ ἀνάλαμψιν.

§ 4

Ἡ πλήρωσις κατὰ τὸ ἔτος 1930, τῶν κατὰ φύσιν πρὸς σύνταξιν ἀστικοῦ κώδικος προϋποθέσεων, κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν συνέπεσε πρὸς οὐσιώδη στροφὴν τῶν ἐπιστημονικῶν ρευμάτων, ὀφειλομένην εἰς ἰσχυρὸν κριτικὸν ἄνεμον πνεύσαντα ἀπὸ τῆς ἐπομένης καθ' ἣν εἶδε τὸ φῶς ὁ γερμανικὸς κώδιξ, ὅστις ἔνεκα τούτου μᾶλλον ὡς τέρμα παρὰ ὡς ἀφετηρία ἐποχῆς δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρίζοντα ἔδιδεν εἰς τὴν Ἐπιτροπείαν τοῦ 1930 ἐλευθερίαν κινήσεων, τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων ἦσαν καταδικασμένοι νὰ μὴ ἔχουν αἰ προηγούμεναι Ἐπιτροπεῖαι.

Πράγματι.

Ἡ Ἐπιτροπεῖα τοῦ 1866 ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς, ἐχθρικῶς διακειμένης πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς κωδικοποιήσεως, ἀφ' ἑτέρου ἐταράσσετο ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ὁποίου ἂν δὲν διέψευδε, πάντως ἐθάμβωνε καὶ ἐκλόνιζε τὴν θεωρίαν τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς. Ὁ Κρασσᾶς ἠναγκάσθη νὰ δημοσιεύσῃ τὸ 1871 εἰδικὸν φυλλάδιον προσπαθῶν νὰ πείσῃ ὅτι ἡ σύνταξις ἑλληνικοῦ κώδικος, λόγῳ εἰδικῶν συνθηκῶν, δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς.

Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη, συμπύπτοντα πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς συνετάσσετο ὁ γερμ. κώδιξ, ἐκράτει τὸ δόγμα τῆς πληρότητος τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ ἐννοιοκρατικὴ μέθοδος περὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν. Οἱ συντάκται τοῦ γερμανικοῦ κώδικος ὑπὸ τὸ κράτος μὲν τοῦ πρώτου δόγματος προσπαθοῦν νὰ προΐδουν πάσας τὰς βιοτικὰς σχέσεις ὑπὸ πάσας τὰς ἐνδεχομένας ἀποχρώσεις των, ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῆς κρατούσης μεθόδου διαπλάττουν ὅρους ἔχοντας προκαθωρισμένην ἀμετακίνητον ἔννοιαν.

Τῆς μὲν πρώτης τάσεως συνέπεια εἶνε πληθώρα διατάξεων, αἵτινες καὶ ἄνευ ρητῆς διατυπώσεως θὰ συνήγοντο, τῆς δευτέρας δὲ τάσεως ἐπακολούθημα εἶνε, δύσληπτον καὶ δύσκαμπτον τῶν ἐν τῷ κώδικι κανόνων.

Εὐθὺς τὴν ἐπομένην καθ' ἣν ἐδημοσιεύθη τὸ γερμανικὸν νομοθέτημα ἀνακινουῦνται καὶ ὑποβάλλονται εἰς κριτικὴν βάσανον τὰ ζητήματα τῆς μεθόδου.

Ἐὰν αἱ πρὸ τοῦ 1874 Ἐπιτροπεῖαι ἐγοητεύοντο μὲν ἐκ τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς, ἐταράσσοντο ὅμως καὶ ἐκ τῆς αἴγλης τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, αἱ Ἐπιτροπεῖαι, αἵτινες εἰργάσθησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1900-1920 ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπομένουν τὰς ριπὰς τοῦ πνέοντος κριτικοῦ ἀνέμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσβλέπουσιν μετὰ δέους τὸ ἀρτιφανὲς κείμενον τοῦ γερμανικοῦ κώδικος, κάμπτονται ὑπὸ τὸν ὄγκον τοῦ νεοτεύκτου ἔργου καὶ οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ νεαροῦ ὑφηγητοῦ Παν. Ἀραβαντινοῦ, εἰ μὴ νὰ μεταφράζουσιν λέξιν πρὸς λέξιν τὸ γερμανικὸν πρότυπον. Εἰσηγούμενος τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ κώδικος ὁ Ἰωάννης Εὐταξίας ἀναγκάζεται νὰ δικαιολογηθῆ: «Οἰαδὴποτε μεταβολὴ τοῦ γερμανικοῦ κειμένου», γράφει, «θὰ ἦτο ἐγγεί-» ρημα παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ χρωματογράφου, ὅστις θὰ ἐπεχειρεῖ νὰ διορ-» θώσῃ εἰκόνα τοῦ Ραφαήλ ἢ τοῦ Ροῦμπενς, νομίζων διόρθωσιν τὴν κατα-» στροφὴν καλλιπρεποῦς ἀριστουργήματος διὰ χρωματισμοῦ ἀγροίκου χειρός».

Ἡ Ἐπιτροπεῖα τοῦ 1930, ἀντιθέτως, ἔχουσα πρὸ αὐτῆς ὀλόκληρον φιλολογίαν περὶ τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου, ἔχουσα πρὸ αὐτῆς τριακονταετῆ ἐφαρμογὴν συνεπῶς δὲ καὶ κριτικὴν τοῦ γερμανικοῦ κώδικος, ἔχουσα πρὸ αὐτῆς καὶ ἕτερον νομοθέτημα, τὸν ἀπὸ τοῦ 1907 δημοσιευμένον καὶ ἀπὸ τοῦ 1911 ἐφαρμοζόμενον ἐλβετικὸν κώδικα, ἠδύνατο νὰ κινῆται ἀνέτως καὶ νὰ ἀντικρύζῃ ἄνευ προκαταλήψεως τὰ νομοθετικὰ προβλήματα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τοῦ κώδικος, ὡς καὶ τὰ ζητήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν τεχνικὴν αὐτοῦ.

§ 5

Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, συντελεσθείσης τῆς συντάξεως τοῦ Κώδικος, ποίαν θέσιν ἔλαβεν οὗτος ἔναντι τῶν βασικῶν προβλημάτων, ἅτινα προκύπτουν εἰς τὸ περιουσιακὸν δίκαιον;

1) Ὑποκείμενον τῶν περιουσιακῶν σχέσεων εἶνε μόνον ὁ ἄνθρωπος ἢ καὶ τὰ νομικὰ λεγόμενα πρόσωπα;

2) Πρέπει νὰ διατηρηθῆ ἀπεριόριστος ἢ αὐτονομία τῆς βουλήσεως, ἢ πρέπει νὰ τεθοῦν εἰς αὐτὴν περιορισμοί;

3) Πρέπει νὰ διατηρηθῆ ἀκαμπτος ἢ ἀρχὴ *pacta sunt servanda*, ἢ πρέπει νὰ δοθῆ δικαίωμα ἀναθεωρήσεως τῶν συμβάσεων ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ;

4) Πρέπει νὰ διατηρηθῆ τὸ δόγμα τῆς βουλήσεως ἢ πρέπει νὰ εἰσαχθῆ τὸ δόγμα τῆς δηλώσεως;

5) Πρέπει να διατηρηθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικῆς εὐθύνης ἢ πρέπει ν' ἀντικατασταθῆ διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς εὐθύνης;

6) Πρέπει νὰ εὐθύνεται τὸ πρόσωπον μόνον ἐκ τῶν συνωμολογημένων συμβάσεων ἢ καὶ ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς σύναψιν συμβάσεως;

7) Πρέπει ν' ἀφεθῆ ἑλεύθερος ὁ φορεὺς τοῦ δικαιώματος περὶ τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ ἢ πρέπει νὰ τεθοῦν εἰς αὐτὸν περιορισμοί;

Α'. Εἶνε χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ γαλλικὸς κώδιξ μόνον τὸν ἄνθρωπον προϋποθέτει ὡς ὑποκείμενον τῶν βιοτικῶν σχέσεων. Ἄγνοεῖ τὰ λεγόμενα νομικὰ πρόσωπα. Εἰς τὴν σιωπὴν ταύτην ἐκδηλοῦται ἡ ἀπέχθεια πρὸς τὰς συντεχνίας τοῦ ancien régime, αἵτινες, ὑπὸ κλειστὴν ἱεραρχίαν καὶ αὐστηρὰν πειθαρχίαν, περιώριζον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου, τὴν ὁποίαν τόσον πολὺ προσπαθεῖ νὰ περιφρουρήσῃ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ὥστε εἰς τὴν περίφημον Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, μεταξὺ τῶν οὕτως κληθέντων «ἀτομικῶν δικαιωμάτων» δὲν κατατάσσει καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταίριζεσθαι.

Αἱ ἔκτοτε δημιουργηθεῖσαι συνθήκαι, ἰδίᾳ ἔνεκα τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν προοπτικὴν τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ ἀνθρώπου, ἔθεσαν σκοποὺς ἀνεπιτεύκτους ὑπὸ τὸ πεπερασμένον τῶν κατ' ἄτομον δυνάμεων. Τὸ περιορισμένον εἰς χρόνον καὶ ἔντασιν τῶν δυνάμεων τοῦ κατὰ μόνας δρῶντος ἀνθρώπου ὑπερνικᾶται διὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ ὑπὸ τὴν σκέπην πλειόνων βουλήσεων ἀπορροφωμένων ὀργανικῶς εἰς ἐνιαίαν βούλησιν, νοητὴν εἰς τὸ σχῆμα αὐθυπάρκτου προσωπικότητος. Τὴν προσωπικότητα ταύτην, πῶς συνιστᾶται, πῶς διοικεῖται καὶ πῶς ἐξαφανίζεται, ὅπως ὅλοι οἱ σύγχρονοι κώδικες, οὕτω καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ³ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀρρόθμιστον.

Β'. Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ ἀναγράφει τὴν ἀρχὴν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος εἶνε ὑποκείμενον τῶν βιοτικῶν σχέσεων. Ἀρκεῖ ἡ ἀνθρωπίνη ιδιότης πρὸς εἶσοδον εἰς τὸν ἔννομον βίον. Φυλὴ, ἔθνος, γένος, θρησκεία, γλῶσσα, ἰθαγένεια, οὐδεμίαν ἔχουν σημασίαν, κατὰ τὸν ἑλληνα νομοθέτην: *Ἡ ἰσογονία ἡμῶν ἢ κατὰ φύσιν ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, ἀφώριζεν ἤδη ὁ Πλάτων (Μενέξενος). Τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα εἶνε ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν εὐχέρειαν νὰ βαδίσῃ πρὸς κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν. Κτῆσις ἀγαθῶν δὲν ἐπιτυγχάνεται ἄνευ δράσεως. Ἡ δρᾶσις προϋποθέτει αὐτοβουλίαν. Ὁργανον τῆς αὐτοβουλίας εἶνε ἡ σύμβασις. Τονώνει τὴν ὁρμὴν πρὸς δρᾶσιν, ἐὰν τὸ ἄτομον ἀφεθῆ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλεύθερον περὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῶν συμβάσεων; Ἡ μήπως ἀναστέλλεται ἢ ἔφσεις καὶ ἡ*

ἐνεργητικότητος του, ὅταν, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δράσεως προσκρούει εἰς ἐμπόδια, τὰ ὅποια, ἐὰν θελήσῃ νὰ ὑπερνικήσῃ, δρᾷ παρανόμως;

Καὶ ὁ γαλλικὸς καὶ ὁ γερμανικὸς καὶ ὀλιγώτερον ὁ ἐλβετικὸς κῶδιξ τελοῦν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ τῶν δυνάμεων. *Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même.* Τὸ πρόσωπον, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν δράσεως, δὲν ἔχει ἄλλους περιορισμοὺς παρὰ μόνον τὰ χρηστά ἦθη καὶ τοὺς νόμους δημοσίας τάξεως.

Ἄκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐμφανίζεται ἡ μεταβολή. Ἐλευθερία συμβάσεων προϋποθέτει ἐλευθερίαν συζητήσεως, ἐλευθερία δὲ συζητήσεως προϋποθέτει ἰσοβαρεῖς τὰς ἐκατέρωθεν διατιθεμένας οικονομικὰς δυνάμεις. Ὅπου, κατὰ τὴν συνομολόγησιν συμβάσεων, ἐμφανίζεται ἀνισορροπία δυνάμεων τοιαύτη, ὥστε ἡ ἐλευθερία διαπραγματεύσεων νὰ μετατρέπεται εἰς ὑπαγόρευσιν τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον, τὸ σύγχρονον δίκαιον τείνει, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσορροπίαν, περιορίζον ὑπὲρ τοῦ ἀσθενεστέρου, τὴν αὐτονομίαν βουλήσεως τοῦ ἰσχυροτέρου. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιδιώκουν εἰδικοὶ νόμοι συστέλλοντες τὸ πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου δύνανται τὰ μέρη, κινούμενα ἐλευθέρως, νὰ ρυθμίζουσιν, κατὰ βούλησιν, τὸ περιεχόμενον τῆς συμβάσεως.

Ὁ Ἀστικὸς Κῶδιξ ἐμμένει ὀρθῶς εἰς τὴν αὐτονομίαν τῆς βουλήσεως. Ἄλλὰ περὶ τὸν Κῶδικα συνωθοῦνται, συνθλίβοντες τὴν αὐτονομίαν ταύτην, νόμοι, πολλαπλασιαζόμενοι καθ' ἑκάστην, οἵτινες σμικρύνουν τὸν χῶρον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ διὰ συμβάσεως δρᾶσις παραμένει ἐλευθέρα καὶ ἀνενόχλητος. Ἐνεκα τούτου, ἐὰν πάντοτε εἶχε, σήμερον προσλαμβάνει ἰδιάζουσαν σημασίαν ἡ διάταξις καθ' ἣν «*διὰ τῆς ἰδιωτικῆς βουλήσεως δὲν δύναται ν' ἀποκλεισθῇ ἡ ἐφαρμογὴ κανόνων δημοσίας τάξεως*». Ὁ κανὼν οὗτος, ὑπὸ δεξιὸν χειρισμόν, ἐπιφορτίζεται τὴν ἀποστολὴν ρυθμιστοῦ εἰς τὴν πάλην, ἣν διεξάγει ἡ παραδεδομένη ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν ἐκδηλον τάσιν, ὅπως τίθενται φραγμοὶ εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν τῶν δυνάμεων, ἣτις πάλη καθιστᾷ φλέγον καὶ πάλιν τὸ ζήτημα περὶ τῶν σημείων, ἅτινα διαχωρίζουσιν τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀπὸ τοῦ δημοσίου δικαίου.

Γ'. Εἰς τὴν αὐτονομίαν τῆς βουλήσεως ἀντιρροπεῖ τὸ ἀκατάλυτον τοῦ συμβατικῆς δεσμοῦ. Τὸ πρόσωπον εἶνε ἐλεύθερον νὰ ρυθμίζῃ κατὰ βούλησιν τὸ περιεχόμενον τῆς συμβάσεως. Ἀπαξ ὅμως συνομολόγησε σύμβασιν, δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξ αὐτῆς ὑποχρεώσεων παρὰ μόνον, ἐὰν συναινῇ ὁ ἀντισυμβαλλόμενος. *Ἡ γὰρ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος καὶ κατὰ μέρος... ὥστε, ὅστις ἀπιστεῖ ἢ ἀναιρεῖ συνθήκην, τοὺς νόμους ἀναιρεῖ, ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης.* Ρητορ. Α. 15, 1376b. 7. *Αἱ νομίμως συναφθεῖσαι συμβάσεις*

ἐπέχουν θέσιν νόμου μεταξὺ τῶν μερῶν, ἐπαναλαμβάνει, σχεδὸν αὐτολεξεῖ, ὁ γαλλικὸς κώδιξ εἰς περιφώνημον διάταξιν (1134), τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἀποδίδει ἄριστα ὁ Ἰσοκράτης (Πρὸς Καλλίμαχον, 12) ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἀθηναίους δικαστὰς καὶ λέγων:

Ἐνθυμεῖσθε δέ, ὅτι περὶ τῶν μεγίστων ἤμετε δικάσοντες: περὶ γὰρ συνθηκῶν τὴν ψῆφον οἴσετε, ἅς οὐδεπώποτε οὐθ' ὑμῖν πρὸς ἐτέρους οὐτ' ἄλλοις πρὸς ὑμᾶς ἐλυσιτέλησε παραβῆναι· τοσαύτην δ' ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς ἔλλησι καὶ τοῖς βαρβάροις διὰ συνθηκῶν εἶναι. ταύταις γὰρ πιστεύοντες ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα καὶ ποριζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι· μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας καὶ τοὺς κοινὸς πολέμους διαλυόμεθα· τούτῳ μόνῳ κοινῶ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. ὥστε ἅπασι μὲν προσήκει βοηθεῖν αὐταῖς, μάλιστα δὲ ὑμῖν.

Τὸ δίκαιον ἐπιτρέπει μονομερῆ ἔξοδον ἐκ τῆς συμβάσεως, μόνον ἐὰν κατὰ τὴν συνομολόγησιν αὐτῆς ἀποδειχθῇ ὁ συμβαλλόμενος θῦμα ἀπάτης, βίας, αἰσχροκερδεῖας ἢ οὐσιώδους πλάνης. Ἐὰν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συμβάσεως εὐρεθῇ ὁ συμβληθεὶς πρὸ μεγίστων δυσχερειῶν, οὐδὲν βοήθημα παρέχει εἰς αὐτὸν τὸ δίκαιον. Ὑποχρεοῦται πᾶση θυσίᾳ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν σύμβασιν. Ἐαυτὸν δέον νὰ αἰτιᾶται, ἐὰν προῆλθεν εἰς συνομολόγησιν συμβάσεως, μὴ κατορθώσας νὰ προβλέψῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν σύμβασιν καὶ ὅταν ἐκ γεγονότων ἐξαιρετικῶν, σπουδαίων καὶ ἀπροβλέπτων ἀνετράπησαν ἄρδην αἱ συνθήκαι ὑφ' ἃς αὕτη συνωμολογήθη, ἐκ τῆς ἀνατροπῆς δὲ ταύτης ἀντίκειται εἰς τὴν καλὴν πίστιν ἢ τὴν ἐπιείκειαν ἢ ἐκτέλεσις ἢ ἢ περαιτέρω ἐκτέλεσις τῆς συμβάσεως; Πρόβλημα νομοθετικὸν μέγα. Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ καινοτομῶν, ὀρθῶς ἐτάχθη πρὸς τὴν ἀποφιν ὅτι ἡ σύμβασις συνομολογεῖται «τῶν πραγμάτων οὕτω μενόντων» (rebus sic stantibus). Κανὼν παραμένει ἢ πίστις εἰς τὴν σύμβασιν. Εἰς ἐποχὴν ὅμως καθ' ἣν τὸν ἀντίκτυπον τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων καὶ τῶν καθημερινῶν τεχνικῶν τελειοποιήσεων, αἰσθάνεται καὶ ὁ κάτοικος τοῦ τελευταίου χωρίου, δὲν δικαιολογοῦνται ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ἂν πρέπει νὰ παρασχεθῇ ἐξουσία εἰς τὸν δικαστὴν ὅπως, ζητούμενος, ἀναθεωρήσῃ ἢ καὶ καταργήσῃ τὴν σύμβασιν. Κίνδυνος καταχρήσεων δὲν ὑπάρχει τόσον ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν συμβαλλομένων, διότι βαρεῖται τάσσονται αἱ προϋποθέσεις πρὸς ἀναθεώρησιν, ὅσον καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν δικαστῶν, διότι ὁ τάξας ἀγῶνα τοῦ βίου του τὸ τέμνειν δίκαιον δὲν ρέπει πρὸς ἄλλατα καὶ ὑπερβασίας.

Δ') Χαρακτηριστικὸν τοῦ συγχρόνου βίου δὲν εἶνε μόνον ἡ ἐκάστοτε ἀπρόβλεπτος ἐκ βαθέων ἀναταραχῆ. Μονιμώτερον αὐτοῦ χαρακτηριστικὸν εἶνε ὁ ταχύτατος ρυθμὸς. Τὰ ἀγαθὰ κυκλοφοροῦν ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, ἐλάχιστον χρόνον γνωρίζοντα τὸν αὐτὸν κύριον. Ἐὰν εἶνε δίκαιον, ὅπως ἀναθεωρεῖται ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ἢ σύμβουσις διὰ νὰ προστατευθῇ ὁ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς προσκρούων εἰς ὄλως ἐξαιρετικὰς καὶ πάντη ἀπροβλέπτους δυσχερείας, εἶνε δίκαιον ν' ἀκυρώνη ὁ δικαστὴς τὴν δικαιοπραξίαν καὶ νὰ σταματᾷ τὴν ζωὴν εἰς τὴν πνευστιῶσαν πορείαν, τῆς, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως παρασχεθῇ προστασία εἰς πρόσωπον, ὅπερ, κατὰ τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως, ἐτέλει ὑπὸ τὸ κράτος οὐσιώδους πλάνης; Ὁ σύγχρονος συναλλακτικὸς βίος καλπάζων καὶ σχεδὸν ἀσύλληπτος εἰς τὸν ροῦν του, μήπως ἐπιβάλλει, ὅπως ἕκαστος ἐπιφορτισθῇ τὰς εὐθύνας καὶ ἀναλάβῃ τοὺς κινδύνους ἐκ τῶν ἰδίων του σφαλμάτων;

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου δὲν φθάνει ὁ Κῶδιξ. Ἀποφεύγει νὰ καθιερώσῃ κανόνα λέγοντα ὅτι τὸ πρόσωπον δὲν εὐθύνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου, ὅπερ ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς τὴν δηλωθεῖσαν βούλησιν, ἀλλ' εὐθύνεται μόνον ἐκ τοῦ περιεχομένου ὑπὸ τὸ ὁποῖον, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὑφ' ἃς συνθήκας ἐδηλώθη ἢ βούλησις, ἔδει αὕτη νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὑπὸ τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται. Θέτει οὕτως ὡς κανόνα ὅτι τὸ πρόσωπον προστατεύεται, ὅταν ἡ δῆλωσις λόγῳ οὐσιώδους πλάνης δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἠθελημένον περιεχόμενον τῆς βουλήσεως. Αἶρει ὅμως τὴν προστασίαν καὶ ἡ δηλωθεῖσα βούλησις δὲν ἀκυροῦται, ὅταν αἱ συνθήκαι ὑφ' ἃς ἐπλανήθη τὸ πρόσωπον ἐπιβάλλουν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς, ὅπως ἐπιπέσουν εἰς τοὺς ὅμους του αἱ συνέπειαι τῶν σφαλμάτων του.

Εἰς τὴν γραμμὴν ταύτην προσπαθεῖ τὸ δίκαιον νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῆς ἀνάγκης, ὅπως προστατεύεται ὁ πλανώμενος, ἀφοῦ *errare humanum est*, καὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως μή, χάριν τοῦ πλανωμένου, ἀνακόπτεται ἡ ζωὴ εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς πρὸς ἀνακύκλωσιν τῶν ἀγαθῶν. Ἡ οὐσιώδης περιστολὴ τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς ἀκυροῦται ἡ δῆλωσις τῆς βουλήσεως λόγῳ πλάνης, καὶ ἡ ἐν περιπτώσει ἀκυρώσεως, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὑποχρέωσις τοῦ πλανηθέντος, ὅπως ἀποζημιώσῃ τὸν ἐκ τῆς ἀκυρώσεως ζημιούμενον, ἀναγκάζουν τὸ πρόσωπον νὰ ἐντείνῃ τὴν προσοχὴν του, ὥστε τὰ δηλούμενα ὡς ἠθελημένα νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὰ πράγματι ἠθελημένα. Οὕτως ὅμως εὐρισκόμεθα ἐγγύτατα πρὸς τὴν ἀρχὴν ὅτι τὸ πρόσωπον πρέπει νὰ εὐθύνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ ἐγένετο ἀντιληπτὴ ἡ δῆλωσις τῆς βουλήσεως, ὅπερ σημαίνει, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐγγύτατα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀντικειμενικῆς εὐθύνης.

Ε'. Τὸ πρόσωπον πέραν τῶν ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ἀναλαμβάνει ἐκουσίως δυνάμει συμβάσεως, ὑποχρεοῦται καὶ ἐκ τῶν πράξεών του τῶν παρανόμων ἅμα καὶ ὑπαιτίων. «Ὁ παρὰ τὸν νόμον ζημιώσας ἄλλον [τινὰ] ὑπαιτίως ὑποχρεοῦται εἰς ἀποζημίωσιν».

Σύμβασις καὶ πταίσμα εἶνε οἱ δύο πόλοι περὶ τοὺς ὁποίους στρέφεται ἡ ἀστική εὐθύνη. Καὶ τίς μὲν ὁ ἐκ συμβάσεως ὑπόχρεως εἶνε φανερόν. Τίς εἶνε ὁ ὑπαίτιος συγκεκριμένης παρανόμου πράξεως; Ἐρώτημα ἀπλοῦν ἄλλοτε, κατήντησε δυσαπάντητον καὶ σχεδὸν ἀναπόδεικτον σήμερον. Καὶ ὅταν ἐργαζώμεθα εἰς τὰ ἐργοστάσια, τοὺς ἀγροὺς ἢ τὰ γραφεῖα, καὶ ὅταν περιπατοῦμεν, καὶ ὅταν ταξιδεύωμεν, καὶ ὅταν ἀναπαύωμεθα, καὶ ὅταν κοιμώμεθα καὶ ὅταν ἱπτάμεθα, μηχανήματα μᾶς περιβάλλουν βαρύτατα ἅμα καὶ λεπτότατα, καθιστῶντα τὸν βίον εὐχερέστερον, συνάμα ἔμως καὶ πλήρη κινδύνων, ὥστε, ὅταν βαδίζωμεν πρὸς τὴν ἄνεσιν, νὰ βαδίζωμεν συνάμα πρὸς τὸν θάνατον. Εἰς τὴν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας διαβίωσιν ὑπάρχουν οἱ πίπτοντες. Δὲν εἶνε δίκαιον νὰ μείνουν ἄνευ προστασίας. Τίς ὁ ὑπόχρεως, ὅπως ἀνορθώσῃ τὴν ζημίαν; Ὁ ὑπαίτιος τῆς ζημίας. Καὶ τίς ὁ ὑπαίτιος; Ἡ ὑπαιτιότης, ἐν προκειμένῳ, συνίσταται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ πρόσωπον καθυστερεῖ, δὲν παρακολουθεῖ τὴν πρόοδον καὶ δὲν ἔλαβεν ἔλα τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύει ἡ τελευταία λέξις τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τέχνης. Ὑπὸ τὰς ἀλματώδεις καὶ τὰς καθημερινὰς προόδους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν στοιχείων, ἅτινα ἀποτελοῦν τὴν τελευταίαν λέξιν εἶνε δυσχερῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδειξις αὐτῶν ἀκόμη δυσχερεστέρα. Ἐμμονή, ἐπομένως, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πταίσματος, ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐγκατάλειψιν τοῦ θύματος ἄνευ προστασίας. Ἡ τεχνικὴ τοῦ δικαίου, ἔνεκα τούτου, ἐξηγητήθη εἰς προσπαθείας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς κατασκευῆς, ἣτις θὰ ἐξυπηρέτη τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην, ὅπως παρασχεθῇ εἰς τὰ πολυάριθμα θύματα προστασία καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πρόσφορος, καὶ περὶ τὴν διαδικαστικὴν αὐτῆς ἐπιδίωξιν, εὐχερῆς. Ἡ μᾶλλον δημοφιλῆς θεωρία εἶναι ἡ κηρύσσουσα ὑπόχρεων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ζημίας οὐχὶ τὸν ὑπαίτιον ἀλλὰ τὸν ὑπεύθυνον. Ὡς ὑπεύθυνος δὲ χαρακτηρίζεται ὁ δημιουργήσας τὴν κατάστασιν, τῆς ὁποίας θῦμα εἶνε ὁ ζημιωθεὶς. Ὁ ἔχων τὰς ὠφελείας ἐκ τῆς καταστάσεως πρέπει νὰ φέρῃ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κινδύνους.

Ὅταν συνετάσσετο ὁ γαλλικὸς κώδιξ δὲν ὑπῆρχε τὸ ζήτημα. Ὅταν συνετάσσετο ὁ γερμανικὸς κώδιξ διεφαίνεται τὸ ζήτημα. Ἐχρησιμοποιήθη μάλιστα ἡ ἐλληνικὴ λέξις «παράδοξον», διὰ νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ φαινόμενον, ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ εὐθύνη ἄνευ πταίσματος. Ἐν τούτοις εἰς τὸ γερμα-

νικὸν Κοινοβούλιον συνεζητήθη, ἐὰν δὲν πρέπει ὁ κῶδιξ ν' ἀγνοήσῃ πλήρως τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ νὰ διατυπώσῃ μόνην εὐθύνην, τὴν ἀντικειμενικὴν.

Ὁ Ἑλληνικὸς Κῶδιξ καθιερωὺν ὡς κανόνα τὴν ὑποκειμενικὴν εὐθύνην ἀναγράφει καὶ περιπτώσεις ἀντικειμενικῆς εὐθύνης, τὰς ὁποίας εἴτε διατυπώνει εἰς εἰδικὰς ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ διατάξεις εἴτε ἐγκαταλείπει εἰς εἰδικοὺς νόμους.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ πρόβλημα ἔχει ὠριμάσει καὶ αἱ περιπτώσεις ἀντικειμενικῆς εὐθύνης καθ' ἐκάστην αὐξάνουν, σκόπιμον θὰ ἦτο, ἐὰν εἰς τὸν Κῶδικα ἐτίθετο κανὼν ὑπὸ τύπον γενικῆς ἀρχῆς¹.

ΣΤ'. Ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν συμβάσεων καὶ τῶν ὑπαιτίων ἢ ὑπευθύνων πράξεων πρέπει νὰ πηγάζουν ὑποχρεώσεις; Οἱ διαπραγματευόμενοι τὴν σύναψιν συμβάσεως πρέπει νὰ παραμένουν ἀνεύθυνοι ἐκ τῆς διαγωγῆς, ἣν ἐπέδειξαν κατὰ τὸ στάδιον τῶν διαπραγματεύσεων;

Ὁ Ἑλληνικὸς Κῶδιξ ἱκανοποιῶν τὸ σύγχρονον συναίσθημα τοῦ δικαίου ἐπιβάλλει εἰς τοὺς διαπραγματευομένους τὴν σύναψιν συμβάσεως, ὅπως συμπεριφέρονται κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῆς καλῆς πίστεως, ἀποκαλύπτοντες ἀμοιβαίως τὰ κρίσιμα σημεῖα.

Αὐτόδηλος εἶνε ἡ μεγίστη παιδαγωγικὴ σημασία τῆς διατάξεως.

Ζ'. Κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος ἢ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρεώσεως, ὁ δικαιούχος ἢ ὁ ὑπόχρεως παραμένουν ἀνευ περιορισμῶν;

Ὁ γαλλικὸς κῶδιξ λέγει, ὅτι αἱ ἐνοχαὶ πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται καλῆ τῇ πίστει. Πῶς πρέπει νὰ ἀσκήται τὸ δικαίωμα δὲν ὁμιλεῖ. Ὁρμᾶται ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἡ αὐτονομία τῆς βουλήσεως ἀναγκαῖον συνοδὸν πρέπει νὰ ἔχῃ αὐτοβουλίαν εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος. Τὸ ἄτομον τονοῦται πρὸς δρᾶσιν καὶ προωθείται εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἐμφύτων ἱκανοτήτων, ὅχι μόνον ὅταν αἰσθάνεται ἑαυτὸ ἐλεύθερον περὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῶν συμβάσεων, ἀλλὰ καὶ ὅταν γνωρίζει, ὅτι ἐξ ἴσου εἶνε ἐλεύθερον, ὅπως βαδίσῃ καὶ πρὸς πλήρη πραγματοποίησιν τῶν ἐκ τοῦ δικαιώματος ἐξουσιῶν καὶ ἴδη οὕτω κυρουμένην ἐκ τῶν πραγμάτων τὴν δρᾶσίν του. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀπολαύῃ προστασίας τὸ δικαίωμα καὶ ὅταν αἱ ἐν αὐτῷ ἐξουσίαι ἀναπτύσσονται ὑπὸ συνθήκας τοιαύτας, ὥστε νὰ πλήττεται σκληρῶς ὁ ὑπόχρεως, χωρὶς,

¹ Ὁ κανὼν οὗτος ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ οὕτω: Ὁ δημιουργήσας κατάστασιν τῆς ὁποίας ἔχει τὰς ὠφελείας εὐθύνεται, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καλῆς πίστεως καὶ ἐπιεικειᾶς, ἐναντι τοῦ ἐξ αὐτῆς ὀπωσδήποτε ζημιουμένου.

άντιστοίχως, νὰ ἐξυπηρετῆται οὐσιώδεις συμφέρον τοῦ δικαιοῦχου ἢ τῆς Κοινωνίας;

Ὁ γερμανικὸς κώδιξ, περὶ μὲν τοῦ ἐξ ἐνοχῆς ὀφειλέτου, ἐπαναλαμβάνων τὴν διάταξιν τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, λέγει ὅτι πρέπει νὰ ἐκπληρωθῇ τὴν παροχὴν ὡς ἀπαιτεῖ ἡ καλὴ πίστις· περὶ δὲ τοῦ φορέως δικαίωματος, τὴν τελευταίαν στιγμὴν, εἰς τὸ Κοινοβούλιον, προσέλαβε διάταξιν λέγουσαν ὅτι: « ἀπαγορεύεται ἡ ἄσκησης τοῦ δικαίωματος, ὅταν αὕτη μοναδικὸν σκοπὸν ἔχει νὰ βλάβῃ ἕτερον », διάταξις ἀποδειχθεῖσα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν κενῇ παντὸς περιεχομένου.

Ἐνῶ τὴν ἀρχὴν τοῦ γερμανικοῦ κώδικος ἀποτελεῖ ἄρθρον, τὸ ὁποῖον καθορίζει τὴν στιγμὴν, ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ἔχῃ ἰκανότητα, ὅπως ἀποικτᾶ δικαίωματα καὶ καθυποβάλλεται εἰς ὑποχρεώσεις, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑλβετικοῦ κώδικος, ἀντιθέτως, τίθεται εὐρυτάτης σημασίας κανὼν λέγων ἐπὶ λέξει: « Ἐπιβάλλεται εἰς πάντα τὸ καθήκον, ὅπως ἀσπῆ τὰ δικαίωματα τοῦ καὶ ἐκτελεῖ τὰς ὑποχρεώσεις του, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ καλὴ πίστις. Ἡ προφανὴς κατάχρησις τοῦ δικαίωματος δὲν ἀπολαύει τῆς προστασίας τοῦ δικαίου ».

Ὁ γαλλικὸς καὶ ὁ γερμανικὸς κώδιξ γνωρίζουν δικαιοῦχον καὶ ἔναντι αὐτοῦ ὑπόχρεων. Ὁ ἑλβετικὸς κώδιξ προσβλέπων τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ὡς τοὺς μοχλοὺς τῆς ἐννόμου συμβιώσεως, ἀντιλαμβάνεται τὸν δικαιοῦχον καὶ τὸν ὑπόχρεων βεβαρημένους μὲ καθήκοντα καὶ ἔναντι ἑαυτῶν ὡς ἀνθρώπων καὶ ἔναντι τῆς Κοινωνίας, ὡς μελῶν αὐτῆς.

Τὸ δίκαιον ἐν τῇ προσπάθειᾳ, ὅπως ἐπιτύχῃ ἡρεμον καὶ εἰρηνικὴν συμβίωσιν, τείνει νὰ καταστήσῃ τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐνεργά, πιέζον τὸν δικαιοῦχον ἢ τὸν ὑπόχρεων, ὅπως καταστρίβουν τὴν ἀπληστίαν καὶ καταπνίξουν τὸν φθόνον, διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης συμβάλλον συνάμα εἰς ἐκλέπτυσιν ἠθικὴν καὶ εἰς ἐξευγενισμόν. Ἦδη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει εἰς τὴν ἰδικὴν του γλώσσαν, ὅτι κέντρον τοῦ θανάτου ἢ ἁμαρτία ἢ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος (πρὸς Κορινθίους Α', κεφ. 15,56), ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου προσθέτει: καλὸς ὁ νόμος ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται (πρὸς Τιμόθεον Α', κεφ. 1,9), ἰδέαν τὴν ὁποίαν τόσον παραστατικᾶ ἐξεικόνισεν ὁ Sheakspear εἰς τὴν τραγικὴν μορφήν τοῦ Shylock.

Πραγματοποιῶν τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ δὲν γενικεύει μὲν τὴν περὶ καλοπίστου ἐκτελέσεως τῶν ἐνοχικῶν ὑποχρεώσεων διάταξιν, ἐγείρει ὅμως ἔναντι τοῦ δικαιοῦχου σαφεστέρους καὶ ὑψηλοτέρους ἢ ὁ ἑλβετικὸς κώδιξ φραγμούς, ἢ ὑπέρβασις τῶν ὁποίων ἐκφυλίζει τὸ δικαίωμα εἰς

μέσον καταδυναστεύσεως ἢ καταρρίπτει αὐτὸ εἰς ὄργανον ἐγωϊσμοῦ ἢ κακεν-
τρεχείας, ἀνάξιον συνεπῶς προστασίας.

§ 6

Πέραν τῶν θεμελιακῶν τούτων προβλημάτων, ποία ἡ κατὰ περιεχό-
μενον σχέσις τοῦ ἐν τῷ Κώδικι δικαίου πρὸς τὸ προϊσχύον δίκαιον;

Ὅταν ἐψηφίζετο ὁ Νόμος 4680 (1930) ρητῇ διευποῦτο ἡ ἀξίωσις
τῆς κοινῆς γνώμης, ὅπως συνταχθῇ κῶδιξ φέρων χαρακτῆρα « ἑλληνικόν ».

Ποῖον ἠδύνατο νὰ εἶνε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀξιώσεως ταύτης;

Ἡ διὰ τῆς κωδικοποιητικῆς ἔδοῦ ἀνανέωσις τοῦ δικαίου τείνει εἰς τὴν
συστηματοποίησιν τοῦ κρατοῦντος δικαίου τροποποιουμένου καθ' ἃ σημεῖα
δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας ἢ ἀντιλήψεις. Colligere et
emendare, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Constitutio, Deo
auctore. Ἡ φύσις αὕτη τῆς κωδικοποιητικῆς ἐργασίας, εἰς τὴν ἀνωτέρω
ἀξίωσιν τῆς κοινῆς γνώμης, προσδίδει περιεχόμενον ἀρνητικὸν μὲν, νὰ μὴ
εἰσαχθοῦν νέοι θεσμοὶ ἀπροσάρμοστοι εἰς τὰς ἀνάγκας ἢ τὰς ἀντιλήψεις τῆς
ἑλληνικῆς κοινωνίας, θετικὸν δὲ 1) ὅπως οἱ θεσμοὶ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου
οἱ μὴ ἐξυπηρετοῦντες συγχρόνους ἀνάγκας καταργηθοῦν: 2) ὅπως οἱ διατη-
ρούμενοι θεσμοὶ προσαρμοσθοῦν ἐν ταῖς λεπτομερείαις, εἰς τὰς συγχρόνους
ἀνάγκας: 3) ὅπως εἰσαχθοῦν οἱ καινοφανεῖς ἀνάγκας ἐξυπηρετοῦντες θεσμοί.

Οὕτω νοουμένης τῆς ἀνωτέρω ἀξιώσεως τῆς κοινῆς γνώμης, δὲν περιε-
λήφθησαν εἰς τὸν Κώδικα, ἢ ἐμφύτευσις, ἢ ἐπιφάνεια, αἱ ἐπιζήμιοι συνέπειαι
τῆς δευτερογαμίας, ἢ πρόγαμος δωρεά, ὁ ἀμοιβαῖος ἀποκλεισμός τῆς ἐκ
διαθήκης καὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, ὁ κωδίκελλος, τὰ διαδοχικὰ κατα-
πιστεύματα, τὸ οἰκογενειακὸν καταπίστευμα, ἢ νόμιμος μοῖρα τῶν πέραν τῶν
γονέων ἀνιόντων ὡς καὶ ἡ νόμιμος μοῖρα τῶν ἀδελφῶν.

Νέοι θεσμοὶ εἰσῆχθησαν, ἢ προστασία τῆς προσωπικότητος, ἢ ἀποσβε-
στικὴ προθεσμία, ἢ ἀρχὴ ὅτι ἐπὶ κινητῶν possession vaut titre, ἢ κατὰ-
χρησις τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ γάμῳ, ἢ νόμιμος μοῖρα τοῦ ἐπιζῶντος
συζύγου, ἢ κληρονομία ἐκ πλειόνων διαθηκῶν, ἢ δικαστικὴ ἐκκαθάρισις τῆς
κληρονομίας, τὸ κληρονομητήριον. Ἐκτὸς τούτου ὁ Κῶδιξ εἰσήγαγεν ὑπο-
χρέωσιν τοῦ πωλητοῦ, ὅπως μεταβιβάσῃ κυριότητα, καθιέρωσε τὸ κληρονο-
μητὸν τῆς νομῆς, ἀπένειμε τὴν ἐκ τῆς νομῆς προστασίαν καὶ εἰς τὸν
κάτοχον, ὡς προϋπόθεσιν τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἔταξε τὸν ἐκ τῆς κατα-
ναλώσεως τῶν ἰδίων του δυνάμεων ἀποζῶντα ἄνθρωπον, ἔδωκε νέον περιεχό-

μενον εις τον κανονα « των αδυνατων ουδεμια ενοχη », παρεσχε δικαίωμα υπαναχωρήσεως εκ της συμβάσεως, δικαίωμα, ὅπερ καθαρῶτα διατυπώνει ὁ Δημοσθένης εις τον λόγον κατὰ Ὀλυμπιοδώρου, επιμόνωσ δὲ ἀρνοῦνται οἱ Ῥωμαῖοι αυτοκράτορες εις τοὺς ζητοῦντας τὴν παροχὴν αὐτοῦ ἑλληνας ἢ ἑλληνίζοντας, καὶ ὅπερ δικαίωμα ἐπανεμφανίζεται εις τὸ ἄρθρον 1236 τοῦ μολδαβικοῦ κώδικος.

§ 7

Τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζον τοὺς ἀστικούς κώδικας εἶνε ἡ τεχνική, διὰ τῆς ὁποίας ἐμφανίζουσι τὸ οὐσιαστικὸν αὐτῶν περιεχόμενον. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ποῖαν ἔννοιαν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἡ ἀνωτέρω ἀξίωσις τῆς κοινῆς γνώμης, ὅπως συνταχθῆ κώδιξ φέρων χαρακτῆρα καθαρῶς « ἑλληνικόν; » Εἰδικώτερον: Ἦτο δυνατόν ἡ κοινὴ γνώμη νὰ εἶχε τὴν ἀξίωσιν, ὅπως τὸ εις τὰς πηγὰς τοῦ ἰσχύοντος ἑλληνορωμαϊκοῦ δικαίου ἐγκείμενον ἀπερραντον νομοθετικὸν ὑλικόν, ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἀντελήφθη αὐτοῦ θεωρία καὶ πρᾶξις, διατυπωθῆ εις κείμενον φέρον τὴν σφραγίδα αὐτοτελοῦς τεχνικῆς, ξένης πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν συγχρόνων κωδίκων;

Ὑπὸ τοιοῦτον περιεχόμενον νοουμένη ἡ ἀξίωσις τῆς κοινῆς γνώμης ἔχει ἐναντίον αὐτῆς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα.

Ὁ δέκατος καὶ ὁ ἐνδέκατος αἰὼν ἀποτελοῦν σταθμὸν εις τὸν ἔννομον βίον τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, νομοθετοῦνται τὰ Βασιλικὰ, περιέχοντα ἰουστινιάνειον δίκαιον ἐκπεφρασμένον εις τὴν ἑλληνικὴν, τῆς λατινικῆς ἀγνωσμένης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Γ' νὰ γράφῃ πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον τὸν Α' ὅτι ὁμιλεῖ γλῶσσαν βάρβαρον, τὴν λατινικὴν, ὁ δὲ Πάπας, κατὰ Μάρτιον τοῦ 865, ν' ἀπαντᾷ εις τὸν Αὐτοκράτορα λατινιστί: *ridiculum est vos appellare romanorum imperatores et tamen linguam non nosse romanam.*

Εἰς τὴν Δύσιν, κατὰ τοὺς αὐτοὺς αἰῶνας, τὸ ὑπὸ ἑλλήνων, χάριν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνακτηθείσης Ἰταλίας, γραφὴν χειρόγραφον τοῦ Πανδέκτου, ἐπὶ πέντε ὅλους αἰῶνας τεθαμμένον καὶ ἄγνωστον, ἀνακαλύπτεται. Ἀνακάλυψις τοῦ Πανδέκτου καὶ ἀποκάλυψις τοῦ δικαίου, ἐκλαμβάνονται ὡς ταυτόσημα. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶχεν ὡς συνέπειαν, τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον νὰ ἐφαρμόζεται εις τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ὡς κοινὸν δίκαιον, νὰ δημιουργηθῆ δὲ καὶ ἰδία ἐπιστήμη πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, ἥτις, σημειοῦσα σταθμοὺς εις τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Ὀλλανδίαν, εις αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν,

κορυφοῦται εἰς τὴν οὕτω κληθεῖσαν Ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου τῶν Πανδεκτῶν. Ἡ Ἐπιστήμη αὕτη δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐπιστήμη ἢ ἐρμηνεύουσα τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, ὡς ἰσχυρὸν ἐν Γερμανίᾳ δίκαιον. Εἶνε ἡ ἐπιστήμη, ἣτις, συνεχίζουσα τὴν ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος χαραχθεῖσαν γραμμὴν, ἐξελίσσειται, κατ' ἐπίδρασιν τῆς Σχολῆς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, εἰς καθαρὰν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, καὶ ἐπιζητεῖ ν' ἀνεύρη τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ἀρχάς, αἵτινες συνιστοῦν τὰς αὐτονοήτους προϋποθέσεις πρὸς τὴν συστηματικὴν καλλιέργειαν ὅχι μόνον τοῦ ἰουστινιανείου, ἀλλὰ καὶ παντὸς θετικοῦ δικαίου. Ὅρθῶς σημειοῦται ὅτι διὰ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου καὶ διὰ τοῦ κόσμου τῶν ἐννοιῶν, ὅστις ἀνέβλυσεν ἐκ τῶν πηγῶν αὐτοῦ, συνδέονται καὶ συνεννοοῦνται οἱ νομικοὶ ὅλου τοῦ κόσμου, οἷονδήποτε θετικὸν δίκαιον καὶ ἂν καλλιεργοῦν, ἀκριβῶς, ὅπως διὰ τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία συνδέονται καὶ συνεννοοῦνται οἱ φιλόσοφοι ὅλου τοῦ κόσμου, οἷονδήποτε φιλοσοφικὸν σύστημα, καὶ ἂν πρεσβεύουν.

Τοιουτοτρόπως, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ὅχι μόνον οὐδεμία σημειοῦται ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἐπίσημον νομοθετικὸν κείμενον, τὰ Βασιλικά, ἀντικαθίστανται εἰς τὴν πράξιν διὰ ἰδιωτικῶν συνόψεων, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἐπεφύλασσε ἡ Μοῖρα, κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνους, ν' ἀποτελέσῃ πηγὴν παρηγορίας, ἀλλὰ καὶ ἔκφρασιν τῆς διαπύρου νοσταλγίας τοῦ ἔθνους, ἐνῶ λοιπὸν τοιαῦτα συνέβαινον εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς τὴν Δύσιν, ἀντιθέτως, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, ἐφαρμόζεται τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, θεμελιοῦται δὲ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἢ καταλήξασα εἰς τὴν Ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου τῶν Πανδεκτῶν.

Ὁ ἀναγεννώμενος Ἑλληνισμός, ὁ τρίτος Ἑλληνισμός, ὁργανῶν τὸ ἀρτιούστατον Κράτος, ἔταμεν ὀρθὴν ὁδόν. Προσδίδων ἰσχύν «εἰς τὰ Βασιλικά καὶ τὰς μετ' αὐτὰ Νεαράς», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Οἰκονομίδου, ἐπανασυνδέεται πρὸς τὴν Ἀνατολήν, πρὸς θεραπείαν δὲ τῶν κειμένων τούτων, στηριχθεὶς κυρίως εἰς τὴν Ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου τῶν Πανδεκτῶν, δημιουργεῖ σύνδεσμον πρὸς τὴν Δύσιν.

Οἱ σύνδεσμοι οὗτοι ἔδωκαν τὸν τόνον εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ἐξέλιξιν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου, ὅταν ἐπέστη τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἢ κωδικοποιήσις ἢτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῆ, χωρὶς νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ τεχνικὴ κωδίκων, οἵτινες θεμελιοῦνται εἰς τὰ αὐτὰ νομοθετικὰ κείμενα καὶ προϋποθέτουν τὰ αὐτὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα.

Εἶνε ἀφ' ἐτέρου φαινόμενον παγκόσμιον, λαοὶ τοῦ αὐτοῦ ἰδία πολιτι-

σμοῦ, νὰ ὑφίστανται ἀλληλεπίδρασιν τῶν διεπόντων αὐτοὺς δικαίων, χωρὶς ἔνεκα τούτου, νὰ αἴρεται ὁ ἐθνικὸς ἐκάστου αὐτῶν χαρακτήρ. Τοῦτο, διαπιστούμενον ὑπὸ τῆς συγχρόνου συγκριτικῆς τῶν δικαίων, παρετήρει ἤδη ὁ Πλάτων (Νόμοι 3,702 c) σημειῶν ἔλληνας νομοθέτας παραλαμβάνοντας νόμους ἐτέρωθεν, μηδὲν ὑπολογιζομένους τὸ ξενικὸν αὐτῶν, ἂν βελτίους φαίνονται.

Κατὰ ταῦτα, καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἡ κατὰ τὸ 1930 διατυπωθεῖσα ἀξίωσις τῆς κοινῆς γνώμης, ὅπως ὁ συνταχθησόμενος κῶδιξ φέρεи χαρακτήρα «ἐλληνικόν», ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πλευρὰν τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν τεχνικὴν αὐτοῦ, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχη ὡς περιεχόμενον, ὅπως ἡ οὐσιαστικὴ ρύθμισις τῶν θεσμῶν ἐμφανισθῆ εἰς κείμενον διατετυπωμένον κατὰ τεχνικὴν ξένην πρὸς τὴν τεχνικὴν, ἥτις ἐπικρατεῖ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν συγχρόνων κωδίκων.

§ 8

Χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου νομοθετικῆς τεχνικῆς εἶνε ἡ φανέρωσις τοῦ δικαίου ὑπὸ μορφήν ἀφηρημένων κανόνων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ρωμαίους ἀρεσκομένους εἰς τὴν περιπτωσιολογίαν, οἱ σύγχρονοι νομοθέται, συλλαμβάνοντες τὰς βιοτικὰς σχέσεις κατὰ τὰ γενικά των χαρακτηριστικά, ἐπιτηδεύονται τὴν δι' ἐνὸς κανόνος ρύθμισιν πλειόνων περιπτώσεων.

Εἰς χιλίους ἐντύπους στίχους ἀναγράφει ὁ Ἰουστινιανὸς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς γεννᾶται εὐθύνη ἐξ ἀδικήματος. Ὁ σύγχρονος νομοθέτης συνοφίξει τούτους εἰς ἓνα κανόνα ἐκ δέκα λέξεων: «Ὁ παρὰ τὸν νόμον ζημιώσας ἄλλον [τινὰ] ὑπαιτίως ὑποχρεοῦται εἰς ἀποζημίωσιν», ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ρυθμισθῆ εὐκόλως καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ Οὐλπιανοῦ, προκληθέντος, ὅπως γνωμοδοτήσῃ ἐὰν καλλιτράχηλος καὶ καλλίστερονος σύζυγος εὐθύνεται εἰς ἀποζημίωσιν ἔναντι τοῦ ἀνδρός της, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀτρήτους μαργαρίτας, τοὺς ὁποίους οὗτος ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἀπλῶς πρὸς χρῆσιν, αὕτη, χωρὶς νὰ τὸν ἐρωτήσῃ, διέτρησεν ut pertusis in linea uteretur, ἵνα χρῆσται αὐτοῖς ἐν κόσμῳ τραχηλικῷ.

Ἡ ἄνοδος ἐκ τῆς περιπτωσιολογίας εἰς τὸν ἀφηρημένον κανόνα ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος βαίνοντος ἐκ τοῦ συγκεκριμένου εἰς τὸ γενικόν, ἐκ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ γενικώτερον καὶ ἐν τέλει εἰς τὸ ἀφηρημένον (μέρος αἰεὶ μέρος ἀφαιρουμένους ἐπ' ἄκρον ἀφικνεῖσθαι τὸ ζητούμενον. Πλάτων, Πολιτικὸς 268e). Ἦδη εἰς τὴν ἐν Βηρυττῶ Νομι-

κὴν Σχολήν, τὴν τροφὸν τῶν νόμων κατὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, σημειοῦνται αἱ πρῶται προσπάθειαι πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν γενικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ὑποκρύπτονται εἰς τὴν περιπτωσιολογίαν τῶν ρωμαϊκῶν κειμένων, προσπάθειαι, αἵτινες διὰ τῶν *ampliatio-nes, limitationes, distinctiones, subdistinctiones* τῶν σχολαστικῶν τοῦ 14^{ου} καὶ 15^{ου} αἰῶνος, καταλήγουν εἰς τὰς διαυγεῖς διατυπώσεις τῶν γάλλων τοῦ 18^{ου} καὶ τὰς πυκνὰς διατυπώσεις τῶν γερμανῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖστοι μεταγγίζονται εἰς τοὺς ἀντιστοίχους κώδικας, γαλλικὸν καὶ γερμανικόν.

Ὁ νομοθέτης θέτει τοὺς κανόνας διατυπῶν αὐτοὺς ἀφηρημένως καὶ ἐν ὄψει τοῦ μέσου ὄρου. Ὁ δικαστὴς καλεῖται, ὅπως κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ ἀφηρημένου κανόνος ρυθμίσῃ τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν. τὸ δὲ πάντων μέγιστον ὅτι ἢ μὲν τοῦ νομοθέτου κρίσις οὐ κατὰ μέρος ἀλλὰ περὶ μελόντων τε καὶ καθόλου ἐστίν, ὁ δ' ἐκκλησιαστικῆς καὶ δικαστικῆς ἤδη περὶ παρόντων καὶ ἀφωρισμένων κρίνουσιν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, Ρητ. Α. 1.1354b. 5.

Ὁ κανὼν τοῦ δικαίου, ὅπως διατυποῦται ἀφηρημένως, οὐδέποτε καλύπτει ἀκριβῶς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν, ἄλλοτε ὑστερῶν καὶ ἄλλοτε περισσεύων. Καὶ τὸν νομοθέτην ἠγοῦμεθα — λέγει ὁ Πλάτων, Πολιτικὸς 295a — μὴ ποθ' ἱκανὸν γενήσεσθαι πᾶσιν ἀθρώοις προσιάττοια ἀκριβῶς ἐνὶ ἐκάστω τὸ προσῆκον ἀποδιδόναι.

Ὁ νομοθέτης ἀδυνατῶν νὰ διατυπώσῃ τὸν κανόνα κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ προσδώσῃ ἐνὶ ἐκάστω τὸ προσῆκον, ἐμπιστεύεται τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν δικαστὴν. Ἀναθέτει εἰς τὸν δικαστὴν, ὅπως τὸν ἀφηρημένον κανόνα προσαρμόσῃ εἰς τὰ μέτρα τῆς ὑπὸ κρίσιν σχέσεως, ἐπὶ τῇ τέλει, ὅπως αὕτη τύχῃ ἀκριβοδικαίας ρυθμίσεως. Ὁ νομοθέτης — λέγει ὁ Ἀριστοτέλης Πολ. Γ. 11.1282b.13 — πρέπει νὰ καταστήσῃ κύριον τὸν δικαστὴν ἐφ' ὧν θεμάτων ἐξαδυνατεῖ νὰ θέσῃ κανόνα ρυθμίζοντα αὐτὰ ἀκριβῶς. Δεῖ τοὺς νόμους κυρίους εἶναι κειμένους ὀρθῶς, τὸν ἄρχοντα δέ, ἂν τε εἰς ἂν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους περὶ ὧν ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς διὰ τὸ μὴ ῥάδιον εἶναι καθόλου διορίσαι περὶ πάντων.

Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶνε τὸ κρίσιμον σημεῖον.

Ποῖον εἶνε τὸ ὄριον μέχρι τοῦ ὁποίου ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ καθιστᾷ κύριον τὸν δικαστὴν; ἢ ὅπως θέτει τὸ ζήτημα ὁ Πλάτων, Νόμοι 9,876 ποῖα δὴ νομοθετητέον τε καὶ ποῖα ἀποδοτέον κρίνειν τοῖς δικαστηρίοις;

Ὁ νομοθέτης πρέπει νὰ περιορίζεται ἀναγράφων κατευθυντηρίαν γραμ-

μὴν καὶ νὰ καταλίπη εὐρὺν χώρον εἰς τὴν δικαστικὴν κρίσιν, ὅπως πράττει ὁ ἐλβετικὸς κώδιξ;

Ἦ πρέπει ὁ νομοθέτης νὰ προχωρῇ εἰς λεπτομερειακὴν ρύθμισιν, καταλείπων εἰς τὸν δικαστὴν τόσον χώρον, ὅσος ἀρκεῖ διὰ νὰ προσέρχεται οὗτος ἐπίκουρος ἀπλῶς εἰς τὸν νομοθέτην πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ρυθμίσεως, ἣτις προσήκει ἀκριβῶς εἰς τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως, ὅπως πράττει ὁ γαλλικὸς καὶ εἰς μείζονα βαθμὸν ὁ γερμανικὸς κώδιξ;

Εἶνε φανερὸν ὅτι ἄλλως πρέπει νὰ διατυπωθῇ ὁ κανὼν τοῦ δικαίου, ἐὰν κρατήσῃ ἢ πρώτη καὶ ἄλλως, ἐὰν κρατήσῃ ἢ δευτέρα ἐκδοχή.

Ἦ ἀπὸ τοῦ κήπου τοῦ Ἀκαδημοῦ θεωροῦσα ἐλληνικὴ σκέψις καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔδωκεν ἀπάντησιν.

Ὁ Πλάτων (Νόμοι 11, 934 b) ἀπαντᾷ: *Ταῦτὸν δ' ἔργον δρῶντα ξυν-
υπηρετεῖν δεῖ τῷ νομοθέτῃ τὸν δικαστὴν, ὅταν αὐτῷ τις νόμος ἐπιτρέπη
τιμᾶν, ὅ,τι χρὴ πάσχειν τὸν κρινόμενον ἢ ἀποτίνειν.*

Ἄλλὰ μέχρι ποίου βαθμοῦ πρέπει ὁ νομοθέτης νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὸν δικαστὴν, ὅπως τὸν συνυπηρετῇ;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ Ἀριστοτέλης, Ρητορ. Α. 1. 1354 a. 31: *Μάλιστα μὲν οὖν προσήκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, ὅσα ἐνδέ-
χεται, πάντα διορίζειν αὐτούς, καὶ ὅ,τι ἐλάχιστα καταλείπειν ἐπὶ τοῖς κρί-
νουσιν.*

Ἐπὶ τῶν γραμμῶν τούτων κινεῖται ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι πᾶν μέτρον ἄριστον.

Ὁ ἡμέτερος Κώδιξ δὲν εἶνε φειδωλὸς εἰς διατάξεις μέχρι πτωχείας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἔμπορος μέχρι «καταπονώσεως μικρολογίας». Δὲν δύναται ν' ἀποφύγη τὴν ἀφαίρεσιν, ἀλλ' οὐδέποτε τὴν προωθεῖ μέχρις ἀκαταληφίας. Δὲν δύναται νὰ μὴ χρησιμοποίησῃ ὄρους, ἀλλ' ἀποφεύγων τὸν δογματισμόν, χρησιμοποιοῦσι τοὺς καθιερωμένους ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ δὲν δημιουργεῖ ἰδίους μὲ προκαθωρισμένην ἀμετάθετον ἔννοιαν. Δὲν δύναται ν' ἀποφύγη τὴν ἐπίδρασιν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, ἀλλ' οὐδέποτε φθάνει εἰς διατύπωσιν δηλοῦσαν ὅτι προβαίνει εἰς ρύθμισιν κατ' ἀποδοχὴν μιᾶς καὶ κατ' ἀποκλεισμόν ἐτέρας θεωρίας. Καθορίζων ἀμέσως τὸ περιεχόμενον ἐκάστης διατάξεως, δὲν παραπέμπει ἀπὸ ἄρθρου εἰς ἄρθρον καὶ ἀπὸ τούτου εἰς ἕτερον. Ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων πρέπει νὰ κατανέμεται τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως, ἀποφεύγει δι' εἰδικῆς διατάξεως νὰ δεσμεύσῃ τὸν δικαστὴν. Μ' ὅλον ὅτι δὲ εἰς τινὰ σημεῖα ἠδύνατο νὰ εἶνε τελειότερον διατετυπωμένον, ἐν τούτοις

συντεταγμένον ἐν γένει τὸ καίμενον πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἀκριβείαν, βραχυλογίαν καὶ ἀπλότητα, προσιτόν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, καὶ εἰς τὸν μὴ κατέχοντα ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, παρέχει εἰς τὸν δικαστὴν ὅλας τὰς εὐχερείας, ὅπως, κινούμενος ἀνέτως μεταξὺ τῶν κανόνων, τὸ ἐν αὐτοῖς ἀφηρημένον καὶ συμπεπυκνωμένον δίκαιον (ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς) μεταπλάσσει εἰς δίκαιον ἀκριβές, εἰς τὴν κρινομένην σχέσιν προσῆκον (περὶ ἐνίων δὲ οὐχ' οἷον τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου), καλλιτεχνῶν οὕτως ἐξατομικευμένον δίκαιον ζωντανὸν καὶ κομψόν, ὅπερ, κατὰ τὸ ἐκάστοτε πνεῦμα τῆς ὅλης ἐννόμου τάξεως καὶ ἐν πνεύματι ἐπιεικειᾶς (καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου ἧ ἑλλείπει διὰ τὸ καθόλου), καὶ ὁ νομοθέτης αὐτὸς [ἄν] εἶπεν ἐκεῖ παρῶν, καὶ εἰ ἤδει, ἐνομοθέτησεν [ἄν], κατὰ τὴν περιφημον διατύπωσιν τοῦ Ἀριστοτέλους Ἡθ. Νικομ. Ε. 14. 1137 b. 22.

§ 9

Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ δὲν δύναται νὰ νοηθῆ παρὰ μόνον ὡς κώδιξ εὐρωπαϊκός, καὶ δὴ ὡς κρίκος εἰς τὴν ἄλυσιν τῶν τεσσάρων εὐρωπαϊκῶν κωδίκων, οἵτινες προηγούνται αὐτοῦ. Σκόπιμον ἐπομένως εἶνε, ὅπως ἐξακριβωθοῦν τὰ κεφαλαιώδη σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα σημειοῦται ἢ ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ μέχρι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κώδικος ἐξέλιξις.

Ὁ γαλλικὸς κώδιξ θεμέλιον ἔχει τὴν ἰσότητα καὶ τείνει, ὅπως ἐξασφάλισι εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους τὴν κατοχὴν τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἀποκτοῦν, ἐν ἐλευθερίᾳ ἀνταγωνιζόμενοι ἀλλήλους. Διὰ νὰ ἐπιτύχη ταῦτα ὁ κώδιξ οὗτος, ἀγνοεῖ τὰ νομικὰ πρόσωπα, κηρύσσει τὰς συμβάσεις ὑπὸ οἴασθῆποτε συνθήκας ὡς ἀποτελούσας τὸν νόμον τῶν μερῶν, χαρακτηρίζει τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς δικαίωμα τοῦ ἀπολαύειν καὶ διαθέτειν τὸ πρᾶγμα κατὰ τὸν πλέον ἀπόλυτον τρόπον, ἀπαγορεύει τὰ καταπιστεύματα, καλεῖ δὲ τοὺς ἐκ πλαγίου συγγενεῖς μέχρι τοῦ δωδεκάτου βαθμοῦ εἰς τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴν.

Ἡ μεταγενεστέρα ἐξέλιξις εἶχεν ὡς ἐπακόλουθον τὰ άτομα νὰ εἶνε μὲν ἐλεύθερα καὶ ἴσα εἰς τὸν δημόσιον βίον, λόγῳ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, νὰ μὴ ἔχουν ὅμως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τὰς ὁποίας ὠνειρεύθησαν νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν οἱ τέσσαρες συντάκται τοῦ γαλλικοῦ κώδικος, οἵτινες ἀδυνατοῦντες νὰ προβλέψουν τὸν ἀτμὸν, τὸν ἠλεκτρισμόν, τὴν μηχανήν, τὸ ἐργοστάσιον, τὸ ἀνώνυμον χρεώγραφον,

χωρίς να τὸ θέλουν καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν, συνέταξαν τὸν κώδικα du propriétaire, du créancier et du patron, ἀρκεσθέντες ἐπὶ τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ρυθμιζομένης ὑπὸ τριῶν μόνον ἀρθρῶν, νὰ εἶπουν ὅτι ἀμφισβητουμένης τῆς καταβολῆς τοῦ μισθοῦ, δίδεται πίστις εἰς τὸν maître ἐπὶ μόνη τῇ διαβεβαίωσει του.

Μετὰ 84 ἔτη, τὸ 1888, ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον σχέδιον τοῦ γερμανικοῦ κώδικος, εἰσάγον διατάξεις περὶ νομικῶν προσώπων, αἰσχροκερδῶν συμβάσεων καὶ ἀνωνύμων χρεωγράφων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐλάχιστα προχωρεῖ κατ' οὐσίαν πέραν τοῦ γαλλικοῦ κώδικος. Ἐπρεπε ν' ἀσκηθῆ ἰσχυρὰ κριτικὴ διὰ νὰ προστεθοῦν διατάξεις ἀμβλύνουσαι τὸν ἄκρατον τοῦ σχεδίου δογματισμόν. Προσετέθη διάταξις περὶ καταχρήσεως δικαίωματος ἄχρους καὶ ἄτονος, τὰ ἑπτὰ ἄρθρα περὶ συμβάσεως ἐργασίας ἠὺξήθησαν εἰς δέκα ἐννέα, τὸ ἄρθρον περὶ ἰδιοκτησίας διατυπούμενον ὡς τὸ δικαίωμα τῆς «κατ' αὐθαίρετον κρίσιν» διαθέσεως, ἐχαλαρώθη εἰς δικαίωμα «κατ' ἀρέσκειαν» διαθέσεως τοῦ πράγματος, χάριν τῶν ἀπορωτέρων τάξεων διευπλώθη ρητὴ διάταξις προστατεύουσα τὴν προσβολήν, ἣτις ἐγένετο εἰς τὴν τιμὴν γυναικὸς διὰ σαρκικῆς μετ' αὐτῆς συναφείας, ἐπεβλήθη ὑποχρέωσις πρὸς ἀνδρῶσιν καὶ τῆς ἠθικῆς ζημίας εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, μ' ὅλον ὅτι δὲ ἡ δευτέρα Ἐπιτροπεὶα προσέτεινε περιορισμόν τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ τῆς ἐκ πλαγίου συγγενείας, τὸ Κοινοβούλιον ἐπανήλθεν εἰς τὸ πρῶτον σχέδιον, ὅπερ ἀγνοεῖ πάντα περιορισμόν.

Μετὰ ἑνδεκα ἔτη, τὸ 1907, δημοσιεύεται ὁ ἐλθετικὸς κώδιξ. Βαδίζων πέραν τῶν ἀνωτέρω σημείων, δίδει περιεχόμενον εἰς τὴν περὶ καταχρήσεως τοῦ δικαίωματος διάταξιν, εἰσάγει προστασίαν τῆς προσωπικότητος, ρυθμίζει ἐν λεπτομερείαις τὴν σύμβασιν ἐργασίας, χαρακτηρίζει τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς δικαίωμα ἀπλῶς πρὸς ἐλευθέραν διάθεσιν τοῦ πράγματος, περιστέλλει τὸ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὸν δικαίωμα μέχρι τῶν κατιόντων τοῦ πάππου καὶ τῆς μάμμης, μετὰ τοὺς ὁποίους ἡ κληρονομία ἐπάγεται εἰς τὸ δημόσιον, τοῦ προπάππου καὶ τῆς προμάμμης, μὴ καλουμένων, ἀλλὰ δικαιουμένων μόνον εἰς τὴν ἐπικαρπίαν.

Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ συνεχίζει τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, διατυπώνει ἐντονώτερον τὴν περὶ καταχρήσεως τοῦ δικαίωματος διάταξιν, παρέχει δικαίωμα ἀναθεωρήσεως τῶν συμβάσεων ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ, εἰσάγει εὐθύνην ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς σύναψιν συμβάσεως, διατυπώνει κοινωνικώτερον τὰ τῆς συμβάσεως ἐργασίας, περιστέλλει τὸ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὸν δικαίωμα μέχρι τοῦ τετάρτου βαθμοῦ τῆς ἐκ πλαγίου συγγενείας.

Ὁ Κώδιξ, κατ' ἐμὴν γνώμην, ἔδει νὰ ἐβάδιζε περαιτέρω. Ἔπρεπε νὰ διευτυποῦντο ἐπὶ τὸ φιλελεύθερον αἰεὶ περὶ συστάσεως ἰδρυμάτων διατάξεις, καθ' ἃ ἤδη πρὸ τριῶν τετάρτων αἰῶνος ὑπεδείκνυνεν ὁ Πέτρος Παπαρρηγόπουλος. (Γεν. Ἀρχαὶ 1889, § 165). Ἔπρεπε νὰ διευτυποῦτο ρητῶς ἢ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Κώδικος κοινωνικὴ λειτουργία τῆς ἰδιοκτησίας. Ἔπρεπε νὰ ἐτίθετο γενικὴ ἀρχὴ περὶ ἀντικειμενικῆς εὐθύνης. Ἔπρεπεν ἢ ἀποκατάστασις τῆς ἠθικῆς ζημίας νὰ μὴ περιωριζέτο εἰς μόνας τὰς ἐν τῷ νόμῳ περιπτώσεις. Ἔπρεπεν ἢ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχὴ νὰ περιεστέλλετο εἰς τὴν τρίτην τάξιν μέχρι τοῦ τρίτου βαθμοῦ τῆς ἐκ πλαγίου συγγενείας. Ἔπρεπε ν' ἀπελείοντο τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς οἱ πρέπαπποι καὶ αἱ προμάμμαι.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε ἔκδηλος ἐν γένει ἢ τὰσις τοῦ Κώδικος, ὅπως, κατ' ἀνταπόκρισιν πρὸς τὸ σύγχρονον αἴτημα, ἀφ' ἐνὸς ἀνυψώσῃ τὸ μέσον ἠθικὸν ἐπίπεδον εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἴσταται τὸ πρόσωπον, ὅταν ἐπιχειρεῖ θετικὴν ἔννομον δρᾶσιν, ἰσοσταθμίση δ' ἀφ' ἑτέρου τὰ συμφέροντα ἀτόμου καὶ Κοινωνίας κατὰ τρόπον, ὥστε οὔτε τὸ ἄτομον νὰ θρυμματίζεται ὑπὸ τὸν ὄγκον τοῦ συνόλου, οὔτε τὸ σύνολον νὰ προσφέρεται θυσία εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν ἢ τὴν ἀνοησίαν ἢ τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ ἀτόμου.

§ 10

Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ ἔρχεται εἰς ἐποχὴν καθολικῆς δοκιμασίας τῶν ἀξιῶν. Ἄλλ' οἱ ἀστικοὶ κώδικες ἐπέρχονται πάντοτε συμβιβασταὶ μεταξὺ ἀπολύτων δογμάτων καὶ δαιτητῶν μεταξὺ παραδόσεως καὶ προόδου εἰς τὸν αἰώνιον καὶ ἀκατάλυτον ἀγῶνα τοῦ παλαιοῦ ἔναντι τοῦ νέου δικαίου. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ἐν τούτοις ὁ Ἰουστινιανός, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁποίου, θεωρουμένη ὡς σύνολον, ἀπέρρευσε ἢ κωδικοποίησις αὐτοῦ, κατῴρθωσε, συνδυάζων κλασσικὸν ρωμαϊκὸν δίκαιον, χριστιανικὴν ἰδεολογίαν καὶ κόσμον ἑλληνικόν, νὰ κατακτήσῃ τὴν Οἰκουμένην. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις κατεκρήμνισε τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Ἐν τούτοις ὁ γαλλικὸς κώδιξ, μὴ πρωτοτυπῶν παρὰ μόνον ὅτι ἐκάλεσεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως μετάσχουν ἐξ ἴσου τοῦ ἐννόμου βίου καὶ ὅτι κατήργησε τὰ καταπιστεύματα, ἤρε νίκην ἐπισιαιάζουσαν τὴν δόξαν ἐκ τῶν πενήτηντα πέντε μαχῶν, τὰς ὁποίας ἐκέρδισεν ὁ μεγαλοφυῆς τοῦ κώδικος ἐμπνευστής, κατὰ χαρακτηρισμόν, τὸν ὁποῖον αὐτὸς οὗτος ἔδωκε μονολογῶν εἰς τὴν σκοτεινὴν του ἐρημίαν.

Ὁ Ἑλληνικὸς Κώδιξ ἀγνοῶν ἀκρότητας, ἐγγύτατα δὲ ἰστάμενος πρὸς τὰ δίκαια τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ἐλάχιστα ἔχει νὰ φοβῆται.

Ἐάν, κατὰ ταῦτα, τὴν διὰ τοῦ Κώδικος ἀνανέωσιν τοῦ δικαίου, συνοδεύσῃ μεταρρύθμισις δικονομική, περιορίζουσα τὴν αὐστηρὰν καὶ βραδεῖαν διαδικασίαν εἰς μόνας τὰς σημαντικοῦ περιεχομένου διαφοράς, ἐπὶ τῶν μικροτέρας σημασίας τάσσουσα γοργότεραν καὶ κατὰ προαπόδειξιν ἐκδίκασιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν ἢ Πολιτεία λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὥστε ὁ ἕλληγν δικαστῆς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ὑπαλλήλου ν' ἀνυψωθῆ εἰς τὸν θρόνον βασιλικοῦ δικαστοῦ, ἵνα πληρωθῆ τὸ ρηθέν: τὸ δ' ἄριστον οὐ τοὺς νόμους ἐστὶν ἰσχύειν, ἀλλ' ἄνδρα τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικὸν (Πλάτων, Πολιτικὸς 294a) τότε, τὰ πάντα προσιωνίζου, ὅτι τὸν δεύτερον αἰῶνα τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας θὰ φωτίσῃ καὶ πάλιν, εἴπερ ποτε λαμπρός, ὁ ἥλιος τῆς Ἑλληνικῆς Δικαιοσύνης.